

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA MĂNĂSTIREA TUTANA (JUD. ARGEŞ) ŞI PROBLEMA ÎNCADRĂRII TIPOLOGICE A UNUI NOU TRICONC DE LA CUMPĂNA VEACURILOR XIV-XV

SPIRIDON CRISTOCÉA, CARMEN OPRESCU

Așezată pe un mic platou de pe malul stâng al apei Tutana, înconjurată de dealurile piemontale din bazinul Argeșului, printre codri seculari și plantații de pomi fructiferi, mănăstirea Tutana se învecinează cu alte două importante ctitorii din timpul întemeierii statale și spirituale românești: Curtea de Argeș și Cotmeana, de cea din urmă despărțind-o abia 10—15 km în linie dreaptă, peste dealuri.

Cine vrea să viziteze acum vechiul așezămînt monastic va alege șoseaua națională Pitești—Curtea de Argeș, iar din satul Băiculești (reședința comunei cu același nume, de care aparține Tutana) va porni, spre vest, pe un drum județean nemodernizat. După 8 km va găsi biserică, reconstruită din temelie în 1582 (fig. 1), acum lăcaș de mir, înconjурată de pitorești ruine: turnul-clopotniță din secolul al XVI-lea, pe latura de sud-vest (fig. 2), turnul-clopotniță din 1774—1777, pe latura de est, folosit și acum ca turn de intrare, ziduri de incintă. De asemenea, fără mare greutate va distinge, acoperite de iarbă, locurile construcțiilor din nordul, sudul și estul ansamblului monastic¹.

Monument de importanță deosebită în evoluția arhitecturii ecclaziastice din Tara Românească, mănăstirea Tutana a trezit interesul istoricilor și istoriciilor arhitecturii² dar nu a fost cercetată pînă acum din punct de vedere arheologic. Nevoia unor urgente lucrări de consolidare și restaurare a impus efectuarea, în vara și toamna anului 1987, a unor cercetări arheologice care să completeze cu noi date despre biserică dosarul de restaurare întocmit în 1983.

Cel mai vechi document cunoscut pînă în prezent referitor la mănăstirea Tutana datează din 1 aprilie 1497. Este un hrisov prin care domnitorul Radu cel Mare (1495—1508) întărește lui Lumotă și Cernat, printre altele, stăpînirea unei ocini din Micești — „partea călugărilor de la Tutana“ — primită de cei doi printr-un schimb de proprietăți ce se petrecuse „in zilele lui Basarab cel Tinăr“, domnul Țării Românești (1477—1482, cu întrerupere)³. Pe baza informațiilor furnizate de acest hrisov, coroborate cu date oferite și de alte documente, se poate afirma, pînă la efectuarea cercetării arheologice, că mănăstirea exista în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

¹ Un set amplu de imagini fotografice, planuri și desene la N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, partea a doua, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“ (în continuare: „B.C.M.I.“), anul XXIII, fascicola 63—66, 1931, pl. XCVI—CVIII (fig. 128—147).

² Pentru bibliografie vezi: Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I, Tara Românească*, editată de Mitropolia Olteniei, 1970, p. 668—669.

Dintre studiile consacrate monumentului se detasează, prin bogăția materialului documentar folosit și prin modul cum sunt interpretate arhitectura și informațiile istorice, cu limitele impuse de lipsa cercetării arheologice, cel al lui Ștefan Andreescu, *Contribuții cu privire la trecutul mănăstirii Tutana*, în: „Mitropolia Olteniei“, anul XVIII, nr. 3—4, martie—aprilie 1966, p. 251—258.

³ D.R.H., B, Tara Românească, vol. I, nr. 274 (p. 447—448).

Fig. 1. Biserica, vedere din spate nord-vest.

Potrivit pisaniei săpate în piatră, fixată deasupra ușii de intrare în pronaos, biserică actuală a fost construită de Mihnea Turcile, domnul Țării Românești (1577—1583, 1585—1591), în anul 1582, ispravnicul lucărărilor fiind „jupanul Mihai ban“, viitorul voievod Mihai Viteazul⁴. Pisania nu consemnează nimic despre biserică anterioară, cea existentă la mijlocul secolului al XV-lea.

Biserica ridicată în 1582 (o vom numi în continuare Tutana II, iar pe cea anterioară Tutana I), cu lungimea de 22,5 m și lățimea de 10,7 m (la exterior), are un plan triconc, puternic alungit pe axa est-vest, compartimentat în altar, naos și pronaos. Deși boltile și turlele originare au căzut în 1838 și au fost reconstruite, planimetria sugerează o structură de tip Dealu: turlă pe naos și două turle mici pe pronaos, sprijinite pe un arc-dublou transversal și pe un arc de sprijin longitudinal (fig. 3).

A fost adoptat sistemul decorativ al bisericii mănăstirii Valea (com. Tîtești, jud. Argeș), ctitoria voievodului Radu Paisie din 1534: parament din cărămidă netencuită alternată cu mici casete din cărămidă tencuită; brâu me-

⁴ Ștefan Andreescu, op. cit., p. 261.

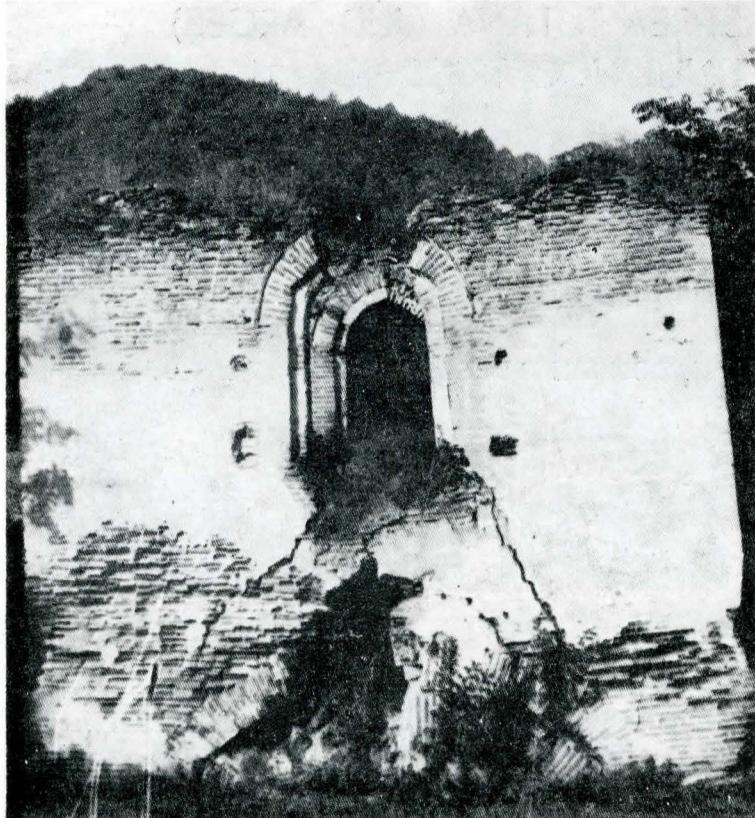

Fig. 2. Turnul clopotniță, sec. al XVI-lea, vedere dinspre est.

Fig. 4. Biserica mănăstirii Tutana, pictură de H. Trenk, 1860. (Cabinetul de stampe al Muzeului de artă al R.S.R.).

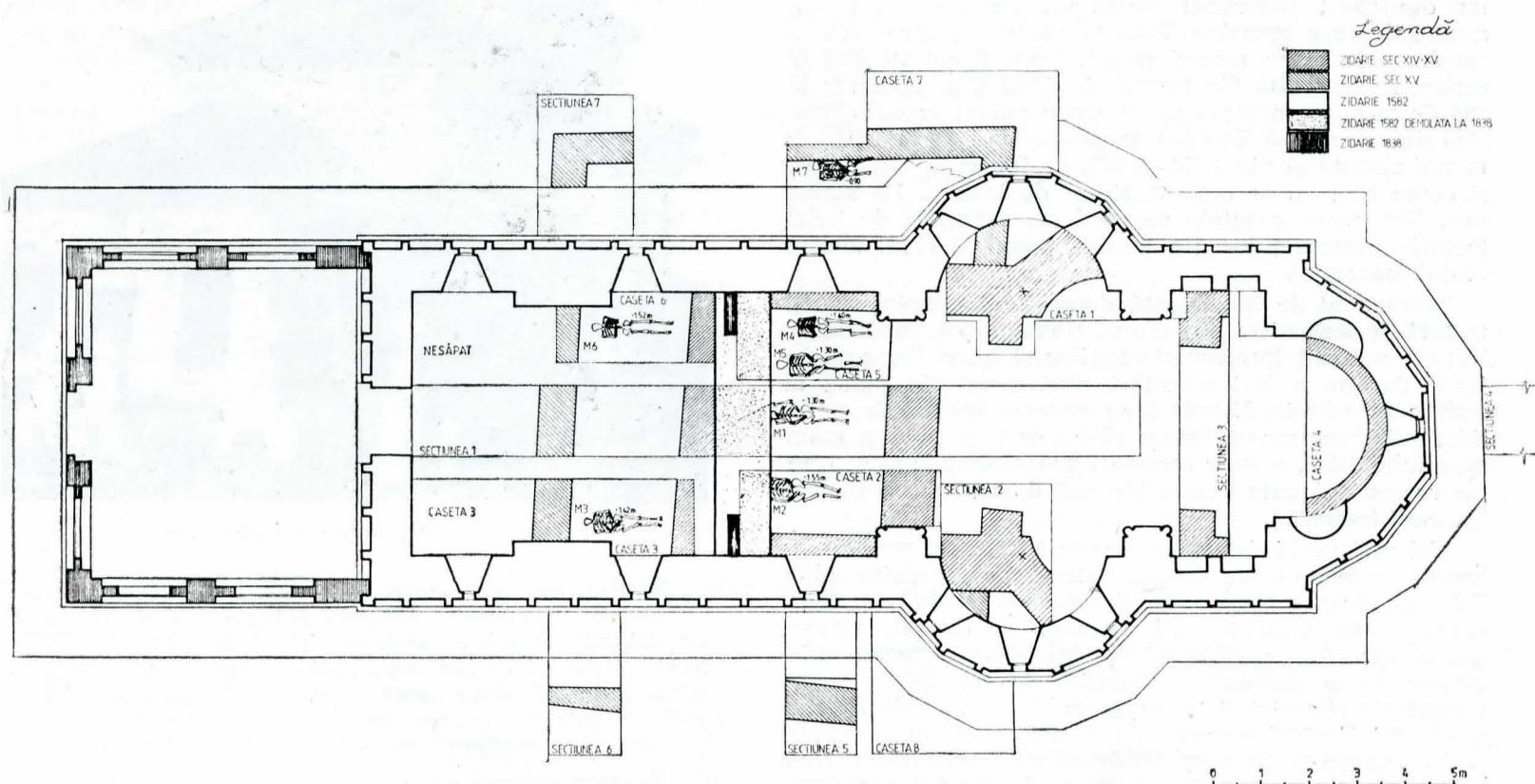

Fig. 3. Planul bisericii Tutana II. Cercetările arheologice din 1987.

dian care împarte fațadele în două registre de firide arcuite, adîncite în grosimea zidului, cu extradosul subliniat de lați de cărămidă; arcele se sprijină, în registrul superior, pe colonete cuplate realizate din cărămizi speciale, cu o latură rotunjită, model inițiat la Tutana, re luat și îmbunătățit la Mărcuța patru ani mai tîrziu. În registrul inferior arcele se sprijină pe pilaștri simpli, cu secțiuni rectangulare.

Potrivit opiniei lui George Balș, brîul format dintr-un tor între două rînduri de zimți din cărămidă apare pentru prima dată la biserică Tutana II, devine foarte răspîndit în secolul al XVII-lea și este preluat și în arhi-

tectura moldovenească⁵.

Din cercetările de parament rezultă că ferestrele bisericii Tutana II au fost mărite și multiplicate la una din reparațiile efectuate în cursul timpului, cînd s-au fixat și actualele lor chenare din piatră. Afirmația noastră se bazează pe cîteva observații. Ferestrele din axul absidelor laterale s-au realizat prin spargerea pilaștrilor care delimită firidele din registrul inferior al fa-

⁵ G. Balș, *Biserica Mirăuți din Suceava*, în: „B.C.M.I.”, an XVIII, fascicola 42, octombrie-decembrie 1924, p. 172.

Fig. 5. Caseta 7. Fragment din rețeaua de piloți (1582) și colțul de nord-est al pridvorului bisericii Tutana I.

Fig. 7. Caseta 4. Fragment din pardoseala din 1582.

țadei, iar cele două arce ale firidelor se sprijină, deasupra fiecărei ferestre, pe o consolă sui-generis, nici măcar finisată. Tot nefinisată este și spărtura pilastrului de sub fereastră. Această situație ne îndreptăște să afirmăm că la origine biserica avea două ferestre laterale la fiecare absidă a naosului, aşa cum apar și la bisericile de la Valea și Mărcuța. Aceeași spargere a pilastrului central se observă și la absida altarului. Cum este, însă, exclus să nu fi existat aici o fereastră, înseamnă că pilastrul a fost spart pentru a face loc chenarului din piatră al unei ferestre lărgite și înălțate față de cea inițială.

Remarcabile mai sunt la acest monument rozetele traforate fixate, cîte două, pe fiecare absidă, imediat sub nașterea arcelor firidelor din registrul superior. Asemenea rozete din piatră s-au mai păstrat doar la biserica mare a mănăstirii Cozia, la Dealu și la ctitoria lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș.⁶

⁶ N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, partea întâi, în „B.C.M.I.”, anul 1927, fascicola 53–54, pl. XXV–XXVI, XXXII, LXIV, LXXIII.

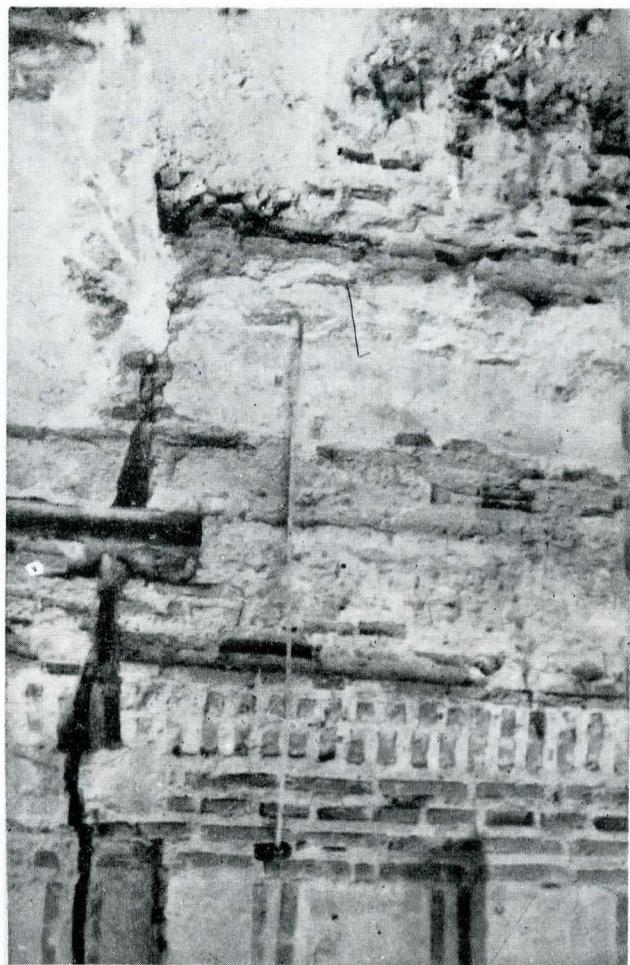

Fig. 6. Socul bisericii Tutana II, după înălțarea centurii din cărămidă.⁷

Scurgerea timpului, ca și cutremurele au deteriorat biserica și celealte construcții ale mănăstirii, făcînd necesare, aşa după cum rezultă și din documente, o serie de reparații și modificări. Cele mai mari stricăciuni au fost provocate de cutremurul din 1838. Egumenul mănăstirii Radu Vodă din București, căreia îi era închinată, a cheltuit, aşa cum aflăm dintr-o jalbă din 5 martie 1840, „însemnate sume de bani” nu numai cu repararea propriului lăcaș dar și cu „biserica Stelii, ce este metoh al ei, am clădit-o mai din temelie și schitul Tutana asemenea”⁸.

Reparațiile efectuate în urma acestui cutremur ne sunt cunoscute din contractul încheiat la Pitești, în ziua de 18 februarie 1838, de către mănăstire cu postelnicul Gheorghe Sturza și Nițu Mazilu din Ștefănești (fostul județ Muscel)⁹. Între 1838 și 1840 a fost reconstruit sistemul de acoperire, au fost refăcute în lemn turtele din cărămidă, s-au desființat zidurile din interior, cel dintre naos și pronaos fiind înlocuit cu o arcadă din lemn, cel dintre naos și altar cu o tîmplă din lemn.

Pentru că zidurile bisericii erau puternic fisurate, în contract se mai prevedea înlocuirea contrafortilor construiți în 1774–1777 cu alții 16 legăți, sub nivelul solului, printr-o centură masivă din cărămidă care încingea, pînă de curînd, biserica de jur-împrejur: „Toate picerile de zid, cu care este biserica proptită, să să strice și să să facă zid, jur împrejur, pînă la temeliile cele vechi, de lat șase palme și din fața pămîntului ascuțindu-să să să piarză supt ferestre, din care zid să scoatem șaisprezece picere, estem cu cele vechi, și mai înalte, spre statonicire crăpăturilor, care picere să vor tencui și acoperite cu șindrila”⁹.

Tot acum a fost adăugat bisericii un pridvor deschis, a cărui imagine este cunoscută prin intermediul uneia

⁷ Arh. St. Buc., fond M-rea Radu Vodă.

⁸ Ibidem, CX/3.

⁹ În studiul lui Ștefan Andreeșu, în loc „de lat șase palme” și de „Nițul Mazilu” a fost publicat „de la șase palme” și „Chițul Mazilu”.

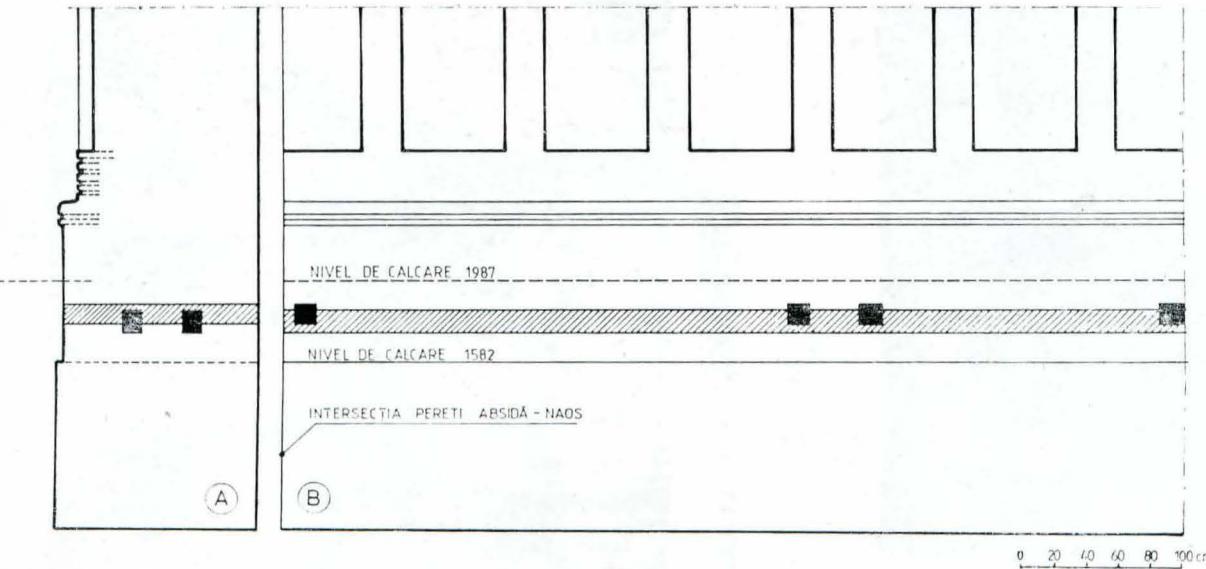

Fig. 8. Disponerea canalelor in grosimea zidului.

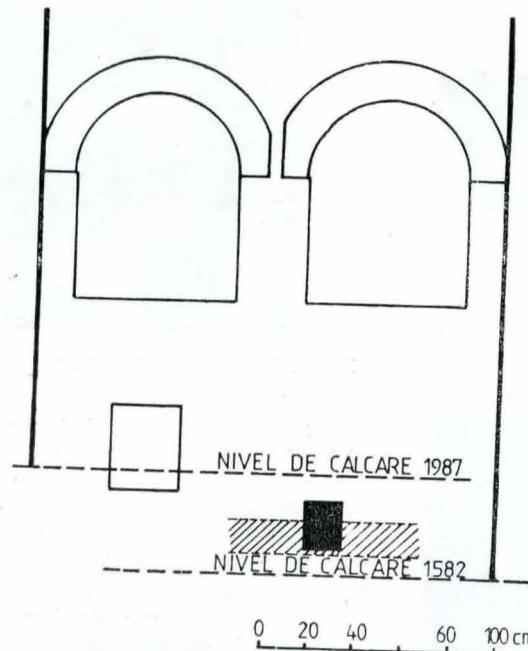

Fig. 9. Nişa diaconiconului, vedere interioară.

Fig. 10. Secţiunea 5. Fragment din centura din cărămidă din 1838–1840 şi din fundaţia pridvorului bisericii Tutana I.

dintre cele trei picturi ale lui H. Trenk din 1860 (fig. 4) unde apar şi contraforţii menţionaţi. Ulterior au fost efectuate alte lucrări (înlăturarea contraforţilor, închiderea pridvorului) prin care biserică s-a recăpătat oarecum aspectul iniţial¹⁰. Unele din aceste lucrări sunt consemnate în pisania scrisă cu vopsea în pronaos, pe zidul de vest: „Devenind în ruină, locuitorii din satul Tutana [...] au început în anul 1883 la executarea reparaţiunilor următoare: acoperişul, turtele și pictura bisericei, nefiind niciodată pictată [...] Pictura a fost executată de C. Petrescu Craiova, toate reparaţiunile s-au terminat la 1885 octombrie 30.

În anul 1942 [...] ajungînd iarăşi ruină din cauza cutremurelor, s-a refăcut pictura în general [...]

Reparaţia şi refacerea picturii s-a executat de pictorul Teodor Petrescu, fiu al acestei comuni. 6 septembrie 1942“.

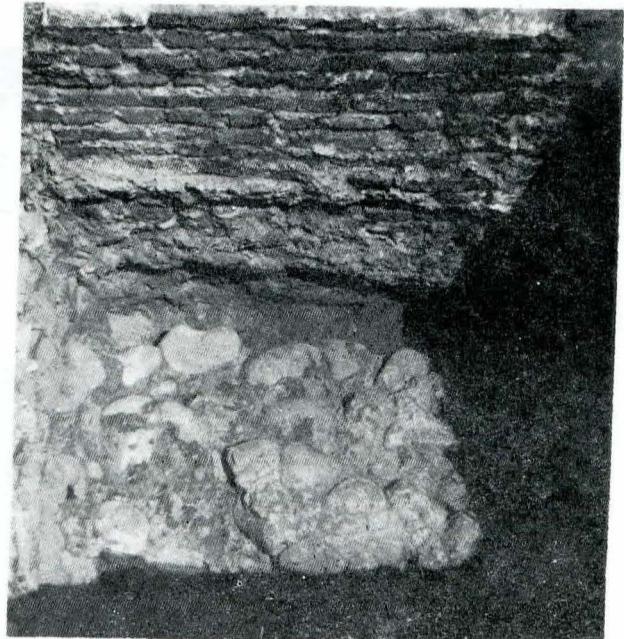

Fig. 11. Fragment din centura de cărămidă de pe latura de sud a bisericii.

meşteşugului vechilor constructori.

Observaţiile făcute cu ocazia cercetărilor arheologice, precum şi în cursul lucrărilor de consolidare, au condus la constatarea că terenul nu prezenta condiţii propice pentru dăinuirea în timp a unei asemenea zidiri. Solul argilos, impermeabil, alunecos, cu pînza freatică ridicată, a provocat tasarea inegală a zidurilor, mici alunecări, ridicarea igrasiei, cauza principală, după părere noas-

¹⁰ În paranteză se poate adăuga că actual nu am putut obține urme ale acestor contraforţi menţionaţi documentar.

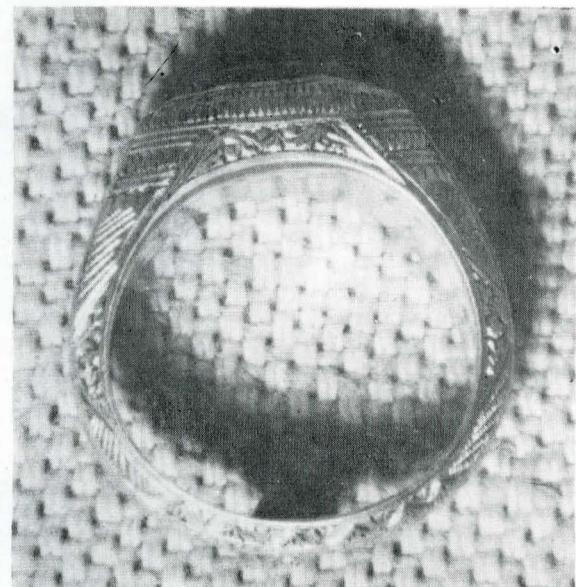
Fig. 12. Casetă 7. Fragment din sistemul de aerisire-ventilație al bisericii Tutana II.

Fig. 13. Casetă 5. Mormântul nr. 4.

Fig. 14. Inelul de aur din mormântul 4

tră, a numeroaselor și rapidelor deteriorări consemnate documentar. Aceste condiții i-au obligat pe constructori ca și pe restauratori să caute soluții tehnice speciale pentru fixarea terenului și înlăturarea igrasiei. Astfel, sub talpa fundației absidei de nord a altarului și a zidului de vest al pronaosului s-au surprins piloți din lemn de stejar, nearși, cu lungimi variind între 0,56 m și 0,79 m, distanța la 18–20 cm între ei. De asemenea, în caseta 7 am interceptat o parte dintr-o rețea de piloți dispusă în siruri aproape paralele, aflată la circa 15–20 cm distanță, atât pe rînd cît și între rînduri, bătuți pînă la nivelul tălpiei fundației (vîrful la –1,90 m) (fig. 5). Piloți de lemn au fost scoși de muncitori, în timpul lucrărilor de consolidare a fundației, din zona imediat apropiată absidei altarului. Spre deosebire de cei scoși de sub talpă, care erau realizati prin despicarea în două a unui lemn mai gros, aceștia erau îngrijit ciopliti, cu patru fețe și vîrful foarte ascuțit și de dimensiuni apropiate ($0,75 \times 0,16 \times 0,07$; $0,50 \times 0,09 \times 0,08$; $0,77 \times 0,07 \times 0,07$ m).

Fundația bisericii Tutana II, care calcă parțial pe temelia lăcașului Tutana I, este din bolovani de rîu de mărime mijlocie (cu fragmente de cărămidă), prinși cu mortar; ea este continuă, cu talpa la –1,45 m față de nivelul actual de călcare, și cu înălțimea de circa 0,70 m. Peste piloții de lemn bătuți pe fundul șanțului de fundare, constructorul a așezat, pentru egalizare, pe un strat de mortar, un rînd de cărămizi ($25 \times 13,5 \times 4$ cm; $25 \times$

$\times 14 \times 4,5$ cm; $25 \times 14 \times 4$ cm), peste care a zidit temelia din bolovani.

Nivelul actual de călcare, la exterior, este mai ridicat față de cel inițial cu 0,52 m, în partea de nord, și cu 0,60 m, în partea de sud. Cu ocazia lucrărilor de consolidare, înlăturîndu-se centura din cărămidă de la 1838–1840, s-a putut cerceta soclul inițial al bisericii pe toată înălțimea lui, pînă la vechiul nivel de călcare (fig. 6). Soclul a fost realizat din cărămizi și tencuit. După consolidarea fundațiilor s-a păstrat nivelul exterior de călcare din 1987.

În interior, nivelul actual de călcare este mai ridicat cu 0,45 m față de cel inițial. În caseta 4 s-a surprins o parte din pardoseala inițială a altarului realizată din cărămizi hexagonale, cu latura de 13 cm și grosimea de 4 cm (fig. 7).

Cercetările arheologice au permis poziționarea exactă a zidului dintre naos și pronaos demolat în 1838 și care va fi reconstruit în cursul lucrărilor actuale de consolidare și restaurare. Zidul dintre altar și naos, menționat ca demolat în 1838, a fost identificat în timpul lucrărilor de consolidare, constătîndu-se retragerea lui spre est față de linia pilaștrilor, nefiind deci contemporan cu zidăria din 1582.

În nișa diaconiconului (fig. 8, 9) și în nordul bisericii au fost depistate, atât cu ocazia cercetărilor arheologice cât și în timpul lucrărilor de restaurare, canalele re-

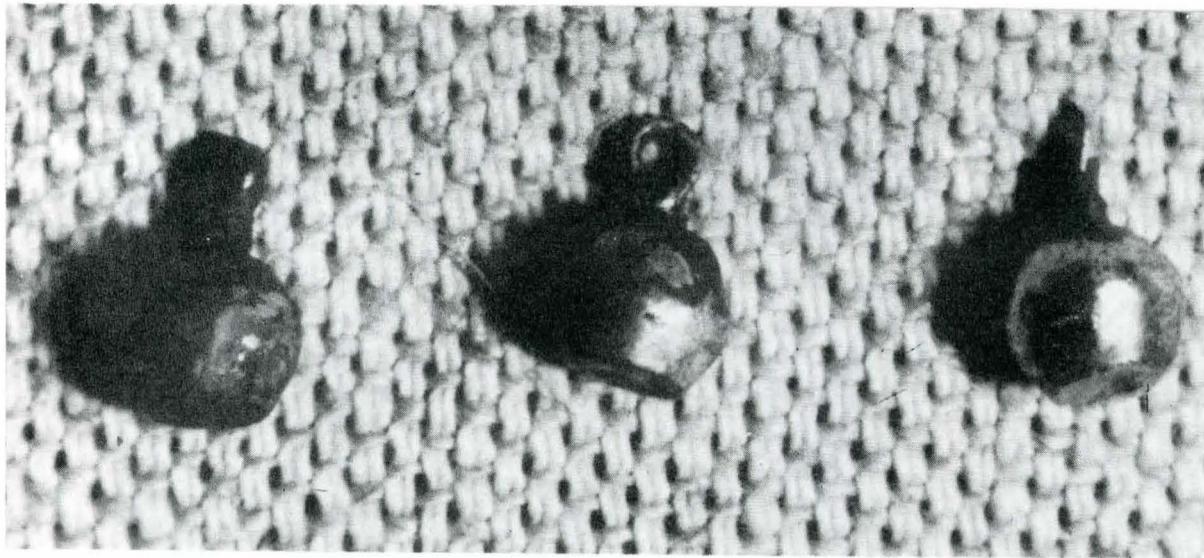

Fig. 15. Mormântul nr. 4, nasturi sferici.

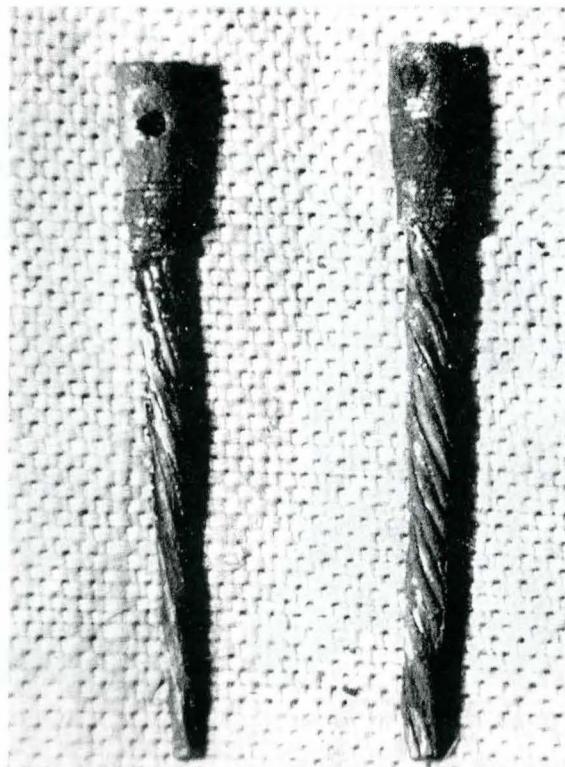

Fig. 16. Mormântul nr. 4, ace-pandantivi.

Fig. 17. Caseta 2. Picior disc ornamental.

zultate din putrezirea grinzilor din lemn folosite la consolidarea zidurilor¹¹.

În timpul lucrărilor de consolidare, perforindu-se fundația, în dreptul usii de intrare în pronaos, a fost spart de către muncitori un vas de sticlă care se afla pe rîndul de cărămizi de sub temelia din bolovani. Deși nu s-a putut întregi, fragmentele păstrate ne permit reconstituirea formei și a dimensiunilor lui¹².

O soluție de consolidare deosebită, pe care n-am întîlnit-o în bibliografia studiată de noi, impusă fără îndoială de condițiile de teren amintite mai sus, a fost construirea, în 1838—1840, a unei centuri massive din cărămidă care începea biserica din 1582. Aceasta constituie zidul „de lat șase palme“, menționat în contractul

¹¹ Lucrările de consolidare a fundației executate în vara anului 1988 au constat din înlăturarea centurii de cărămidă din 1838—1840, spargerea fundației și a unei porțiuni din soclul vechi pe o grosime de circa 0,30 m, din turnarea unei centuri din fier-beton legată prin tiranți, (care au străpuns fundația) de centura interioară. Cu acest prilej a fost surprinsă și studiată, pe o anumită porțiune (5 m) din zidul de nord, rețeaua acestor grinzii de lemn. Sistemul de consolidare temporară și apoi de aerisire a zidăriei, găsit și la biserica mănăstirii Cozia, a fost descris de: Ion Neagoe, Gabriela Stoian, *Privire generală asupra lucrărilor de restaurare a ansamblului pictural de la biserică mare a mănăstirii Cozia*, în: „Revista Muzeelor și Monumentelor — Monumente istorice și de artă“ (in continuare: „R.M.M.—M.I.A.“), nr. 1/1986, p. 55.

¹² După informațiile muncitorului Niță Emilian și sub fundația absidelor de nord și de sud a naosului a existat cîte un asemenea vas.

din 18 februarie 1838, baza celor „saisprezece picere“ pictate și de H. Trenk. Centura a fost surprinsă în toate secțiunile și casetele exterioare (fig. 10), iar demontarea ei în timpul actualelor lucrări de consolidare (fig. 11) a permis cercetarea mai în detaliu¹³.

Construită din cărămidă, cu un mortar de o duritate deosebită, centura are dimensiuni și structuri variate: lățimea, de la zidul bisericii, este de 2,06 m la abside și între 1,40 și 1,65 m în rest. Având adîncimea cuprinsă între 0,80—1,00 m, centura înconjură biserica „pină la temeliile cele vechi“, cum se preciza în contractul din 1838. Peste ea calcă trotuarul din beton, gros de 0,30 m, aşezat în 1934, înălțurat și el în vara anului 1988.

În dreptul absidei de nord a naosului, în caseta 7, s-a constatat că această centură avea un sistem de canale cu secțiune dreptunghiulară dispuse: pe un strat, un grup de patru canale paralele, pe direcția nord-est — sud-vest, iar pe stratul superior, comunicînd cu ele, la toate intersecțiile, alte canale cu direcția perpendiculară pe primele. Dimensiunile lor sunt impuse de cele ale cărămizilor (26×14×5 cm): pe orizontală — o lungime de cărămidă, pe verticală — grosimea a trei rînduri de cărămidă.

¹³ Considerind că are un rol important în consolidarea bisericii, n-am demontat centura decât în caseta 7, acolo unde ea a fost deja spartă la un sondaj efectuat în 1983 pentru întocmirea proiectului de restaurare.

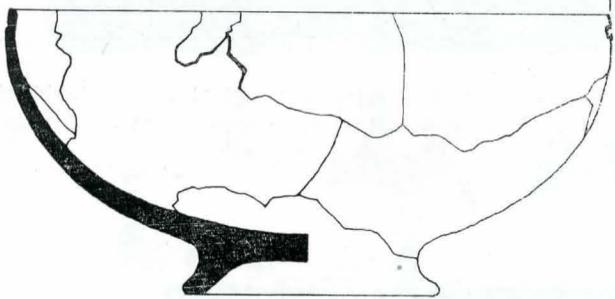
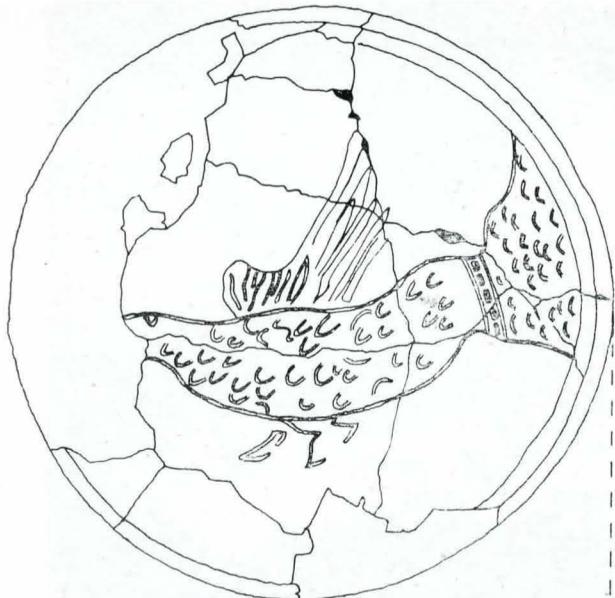

Fig. 18. Caseta 2. Cupă sgraffitată, a doua jumătate a sec. al XIV-lea.

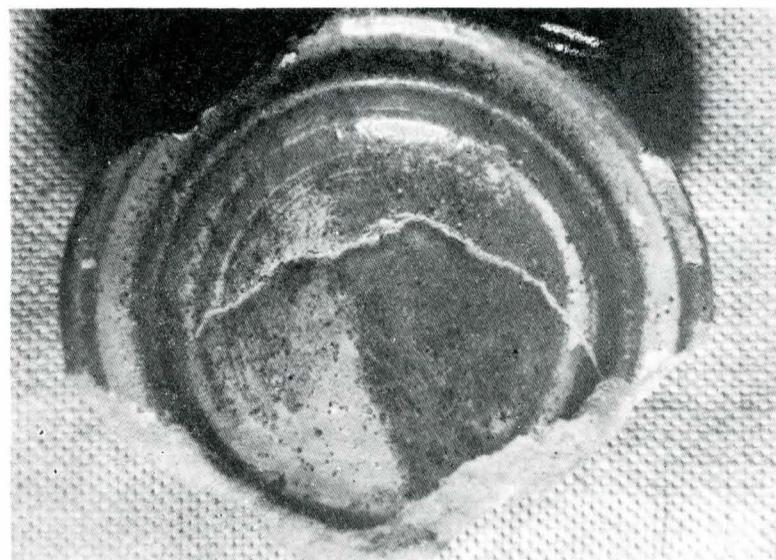

Fig. 19. Secțiunea 7. Fragment disc ornamental, a doua jumătate a sec. al XIV-lea.

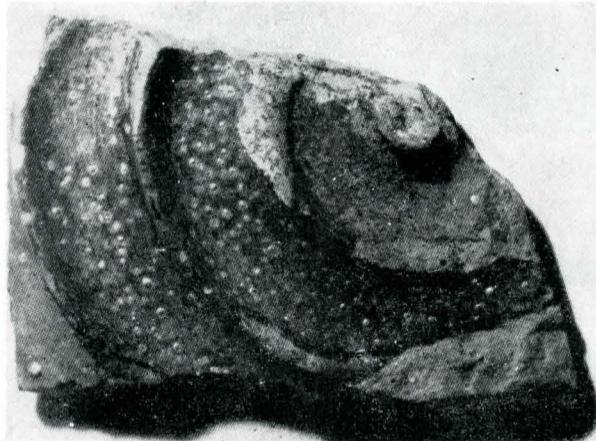
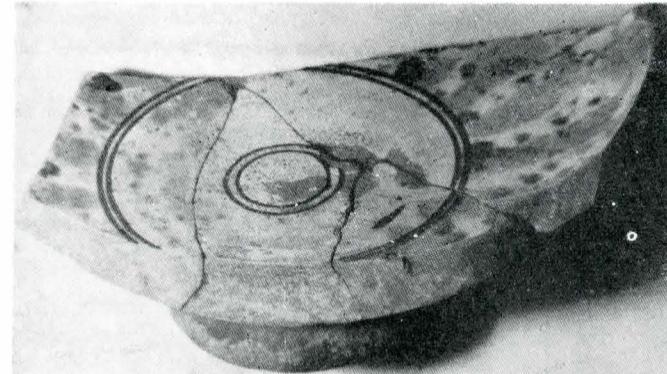

Fig. 20. Fragmente ceramice și de căhă din Groapa de var, sec. XV—XVI.

Construirea lor numai în partea de nord a absidei naosului a fost impusă, desigur, de faptul că aici era zona cu cea mai mare umiditate. Pentru diminuarea ei a fost conceput acest sistem de aerisire-ventilație a zidăriei bisericii. Umiditatea mai mare a solului, la nord de biserică, este dovedită și de faptul că mortarul centurii de pe toată latura de nord este mai friabil față de cel de pe latura de sud, care este foarte dur (fig. 12).

*
* * *

Cercetările arheologice efectuate în 1987 au permis reconstituirea planului și datarea bisericii Tutana I. În interior au fost descoperite șase morminte care au aparținut bisericii Tutana I, afirmație susținută și de faptul că mormântul nr. 2 a fost tăiat de zidul despărțitor dintre naosul și pronaosul din 1582, iar mormintele 1, 4 și 5 sunt deranjate de aceeași fundație. Dintre ele se remarcă cel cu nr. 4 — singurul care avea inventar funerar — des-

coperit în caseta 5, la —1,40 m, lîngă zidul de nord al pronaosului.

Mortul, un bărbat în vîrstă de 45—50 de ani¹⁴, cu înălțimea de circa 1,75 m, avea antebrațul stîng îndoit din cot spre clavicula stîngă, iar cel drept așezat pe torace. Craniul era răsturnat, cu orbitele spre vest, nu ca urmare a mișcării în urma putrezirii, ci a deranjării lui, iar lîngă el se afla un fragment de cărămidă. De asemenea, erau deranjate oasele brațului drept (fig. 13). Mortul a fost îngropat într-un sicriu din lemn căruia îi lipsea capacul. Partea inferioară a fost cioplită într-un trunchi de stejar (monoxilă), avînd lungimea de circa 2,15 m și grosimea de 8 cm. În zona bazinului ea avea un orificiu cu diametrul de 4 cm, pentru scurgerea materiilor rezultate din putrefacție. Cu toate că mormântul a fost deranjat, din el s-au mai putut recupera un inel de aur, nasturi și ace-pandantine.

¹⁴ Vîrsta a fost determinată de Laurenția Georgescu de la Institutul de Antropologie București, căreia îi mulțumim și pe această cale.

Inelul, găsit în zona inimii, sub un os, este confecționat din aur, titlul 900 %, având o greutate de 22,42 gr. Veriga și chaton-ul fac corp comun și sunt decorate în întregime cu motive florale și geometrice (fig. 14). Chaton-ul are încastrată o gemă antică din nicolo, de formă octogonală (9×6 mm), care are gravat un Satir în mișcare spre stînga, nud, cu mîna dreaptă ridicată și cu un „pedum“ în mîna stîngă. De antebrațul drept atîrnă un ciorchine de strugure, iar la picioare are un vas (oenochœ). Pe cap se observă doi clopoței: unul pe creștet, celălalt mai jos de ureche¹⁵. Prin motivele florale și geometrice ale decorației, prin precizia și finețea executării lor, ca și prin gemă, inelul executat, probabil, de un bijutier străin, este o piesă de o valoare artistică deosebită.

Nasturii, cu partea inferioară teșită, au fost găsiți: 4 sub inelul de aur, 3 lîngă antebrațul drept și 22 în zona bărbiei. Ei fac parte dintr-un tip mai rar întlnit, răspândit mai ales în secolele XV—XVI (fig. 15).

Lîngă femurul stîng, pe lemnul siciului, dispuse sub formă unui evantai, au fost găsite patru obiecte de podobă, iar în zona pubiană alte trei. Confectionate din argint aurit, cu corpul în torsadă, ele au partea superioară de formă cilindrică, decorată prin incizie cu linii întretăiate și prevăzută cu un orificiu prin care se trecea, probabil, un fir de care atîrnau. Aceste obiecte, cu lungimea în general de 7 cm, le considerăm a fi ace-pandative (fig. 16).

Fig. 21. Secțiunea 1. Fundația zidului de vest al pronaosului bisericii Tutana I suprapus de zidul despărțitor dintre naosul și pronaosul lăcașului Tutana II.

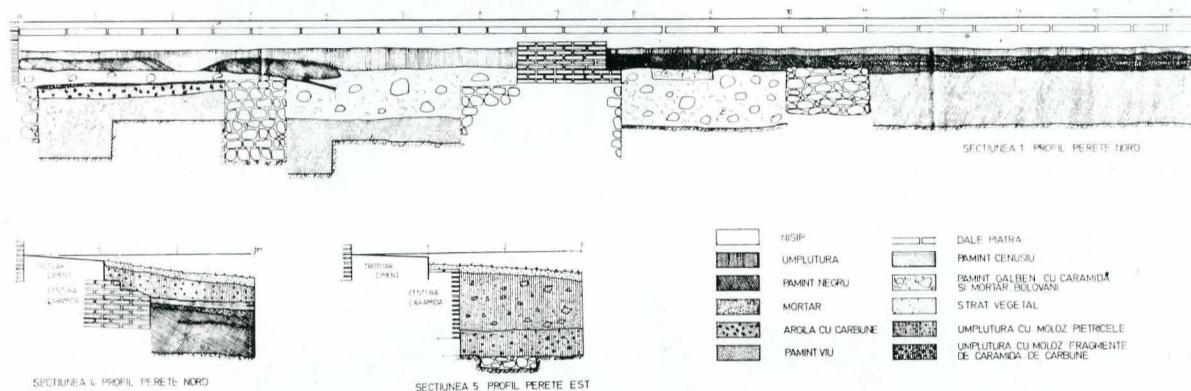

Fig. 22. Profile: a) Secțiunea 1, perete nordic; b) Secțiunea 4, perete nordic; c) Secțiunea 5, perete estic.

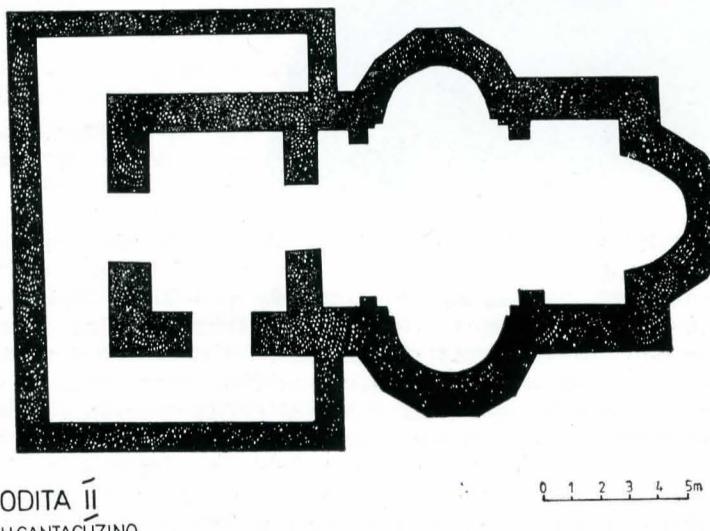

Fig. 23. Planul bisericii Vodîja II, după Gh. I. Cantacuzino.

Datat ante 1582, a doua jumătate a secolului al XV-lea — prima jumătate a secolului al XVI-lea, acest mormînt, deși profanat, se situează printre cele mai in-

¹⁵ Mulțumim lui Flaminiu Mîrtzu din Cîmpulung-Muscel și Luciei Marinescu de la Muzeul de Istorie al R.S.R., pentru sprijinul dat în cercetarea gemei.

teresante cercetate pînă în prezent. Inventarul funerar care s-a mai putut găsi indică un personaj cu o putere economică apreciabilă, probabil membru al unei mari familii boierești.

În afară de obiectele din mormîntul nr. 4, materialul arheologic din interiorul bisericii este destul de sărac. Astfel, în caseta 2, la —1 m, lîngă peretele de nord al acesteia, am descoperit o piesă ceramică de culoare roșiatice, cu formă cilindrică, îngroșată la un capăt unde, prin evazare, formează o margine. Deși s-a păstrat fragmentar (lungimea=6 cm, grosimea la o extremitate=2,5 cm, iar la cealaltă=5 cm) piesa, cu urme de mortar pe ea, este, fără îndoială, piciorul unui disc ornamental care se încastra în zidărie (fig. 17). Tot lîngă peretele de nord al casetei 2, la —1,40 m, s-au recuperat cîteva fragmente ceramice care ne-au permis reconstituirea unei cupe, cu picior inelar, avînd dimensiunile: înălțimea=6 cm, diametrul gurii=11,07 cm, diametrul piciorului=5 cm). Ea aparține categoriei ceramicăi smalțuite dar, din cauza umidității solului argilos, smalțul s-a degradat atît de puternic încît nu se mai pot determina culorile decorației. Se mai poate descifra, însă, desenul realizat în tehnica *sgraffito* al unei păsări, cu aripile ridicate și coada desfăcută în evantai, dar fără cap, din cauza lipsei unui fragment din vas. Aceasta ne-a privat de un element care ne-ar fi putut, eventual, ajuta la identificarea păsării. Prin forma, tehnica și motivul decorativ, cupa este databilă în a doua jumătate a secolu-

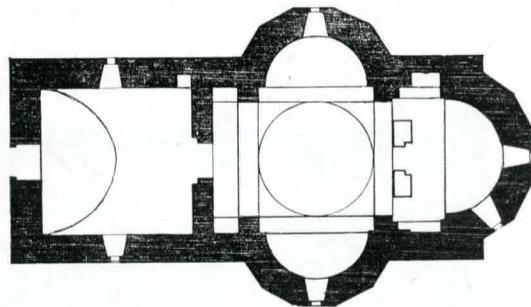
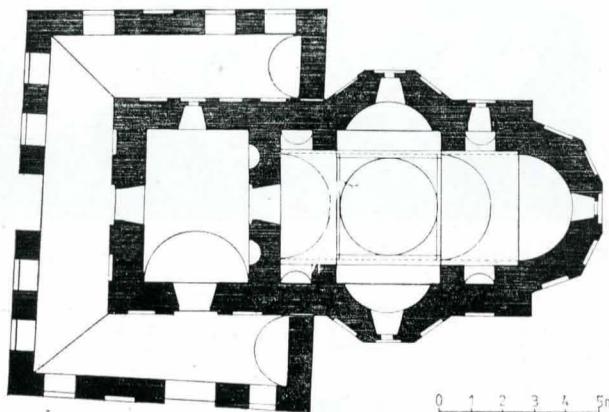

Fig. 24. Planul bisericii de la Brădet, după N. Ghika-Budești.

TUTANA I

lui al XIV-lea, fiind, fără îndoială, un produs al centrelor de olărie sud-dunărene (fig. 18).

O descoperire de mare importanță o constituie cei 11 ducați bătuți de Mircea cel Mare, recuperăți prin cernerea pământului, dintr-un spațiu mic, din caseta 1, între $-0,35$ — $0,60$ m, delimitat de zidurile absidelor de nord ale bisericilor Tutana I—Tutana II și peretele de est al pridvorului. Dintre ei, 10 au fost emisi între 1401—1415, iar 1, între 1399—1400¹⁶.

În secțiunea 3 din altar s-a surprins o parte din pardoseala bisericii Tutana I, aflată la $-0,60$ m față de nivelul actual de călcare, realizată din cărămizi ($29 \times 17 \times 4$ cm; $29 \times 16 \times 4$ cm; $29 \times 16 \times 2$ cm) așezate pe un strat de mortar gros de circa 4 cm.

Din săpăturile de la exterior, singurul obiect descoperit este fragmentul dintr-un disc ornamental descoperit lîngă peretele de nord al secțiunii 7, la $-0,75$ m. Este vorba de cupa discului, smâlțuită, de culoare verde deschis și verde cafeniu, cu diametrul de 9,5 cm. Ea decora, desigur, paramentul bisericii Tutana I (fig. 19).

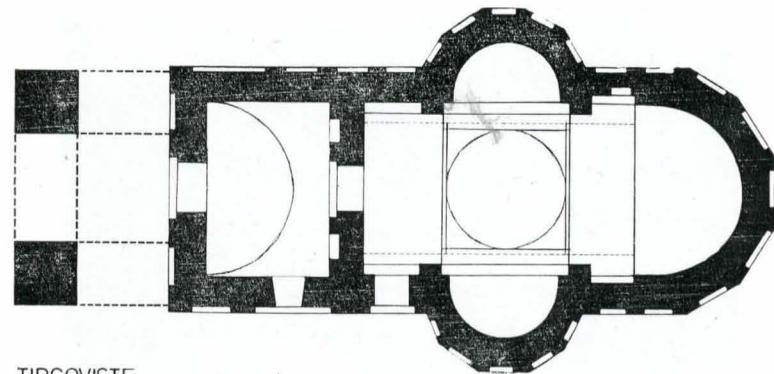
Puține la număr, însă foarte semnificative, obiecte descoperite, mai ales în biserică, ne îndreptătesc să afirmăm că Tutana I este o ctitorie ce poate fi datată la sfîrșitul secolului al XIV-lea — începutul celui de-al XV-lea.

Trebuie să mai menționăm și recuperarea din pămîntul scos din groapa de var ($6,40 \times 5,30$ m), săpată cu excavatorul în afara zidului vestic de incintă, a unor fragmente de cahle și de ceramică sgrafittată ce aparțin secolelor XV—XVI (fig. 20). Ne-au mai reținut atenția, de asemenea, patru fragmente de pară, cu grosimea de circa 20 cm, în groapa de var, la $-2,80$ m, dispuse în linie, la distanța de 0,50—0,60 m, probabil o parte dintr-o palisadă de lemn.

* * *

Existența bisericii Tutana I a fost confirmată de cercetările arheologice încă de la prima secțiune trasată.

¹⁶ Cei 11 ducați au fost determinați de Romeo Maschio, iar tratarea și conservarea întregului material arheologic au fost făcute de Elena Rotaru, ambele de la Muzeul Județean Argeș, cărora le mulțumim și de această dată.

TÎRGOVISTE
C.MOISESCU

0 1 2 3 4 5m

Fig. 25. Planul paraclisului Curții domnești din Tîrgoviște, după Cristian Moisescu.

Fig. 26. Casetă 1. Fragment din fundația de nord a naosului bisericii Tutana I.

Aceasta a relevat prezența temeliei a trei ziduri transversale, cel vestic gros de 0,75 m, cel median suprapus parțial de temelia zidului de la 1582 (fig. 21) și cel estic cu grosime de 1,10 m (fig. 22).

Casetă 1 a oferit toate elementele de bază ale caracterizării planului bisericii Tutana I. Un pilaster masiv (70×60 cm) a indicat planul de tip Cozia. Raportat la dimensiunile bisericii, acest pilaster este mai mare decât cel de la Vodita II (fig. 23), Brădet (fig. 24) și de la paraclisul Curții Domnești din Tîrgoviște (fig. 25). Absida de nord, atât cât s-a putut cerceta (fig. 26), era arcuită la interior și cu o muchie dreaptă la exterior, conform modelului generalizat în întreaga ară bizantinofilă începînd cu secolul al X-lea¹⁷. La 24 cm de intersecția exterioară a absidei cu zidul naosului pornea, spre nord, un alt zid gros de 60 cm, netesut cu naosul, care ne-a indicat, la rîndul lui, un pridvor exterior de tip Tismana¹⁸. Tot în această casetă, au apărut cei 11 ducați care, împreună cu celelalte obiecte descoperite, ne-au înlesnit datarea Tutanei I.

Secțiunea 2 a indicat lățimea naosului (3,45 m între fețele interioare ale pilastrilor) și a confirmat că zidul pridvorului nu era țesut cu cel al naosului, precum și

¹⁷ Eugenia Greceanu, *O prezență de tradiție bizantină în arhitectura de zid din Tara Hațegului*, în: „R.M.M. — M.I.A.“, nr. 1, 1986, p. 76.

¹⁸ „Studii și Cercetări de Istoria Artei“, seria Artă plastică (în continuare: „S.C.I.A.“, A.P.), nr. 2, 1967, pag. 161—175.

Fig. 27. Fragment din fundația de sud a naosului bisericii Tutana I.

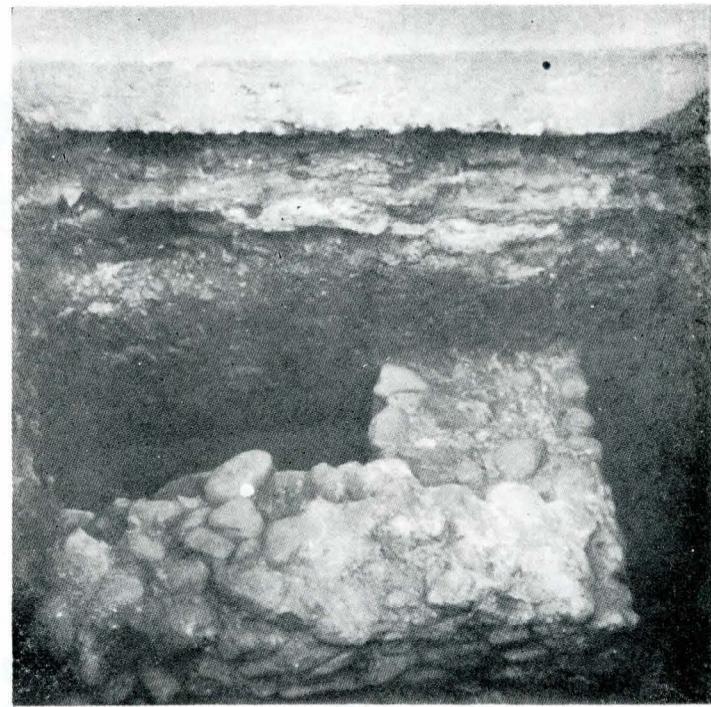

Fig. 28. Secțiunea 7. Colțul de nord-vest al pridvorului bisericii Tutana I.

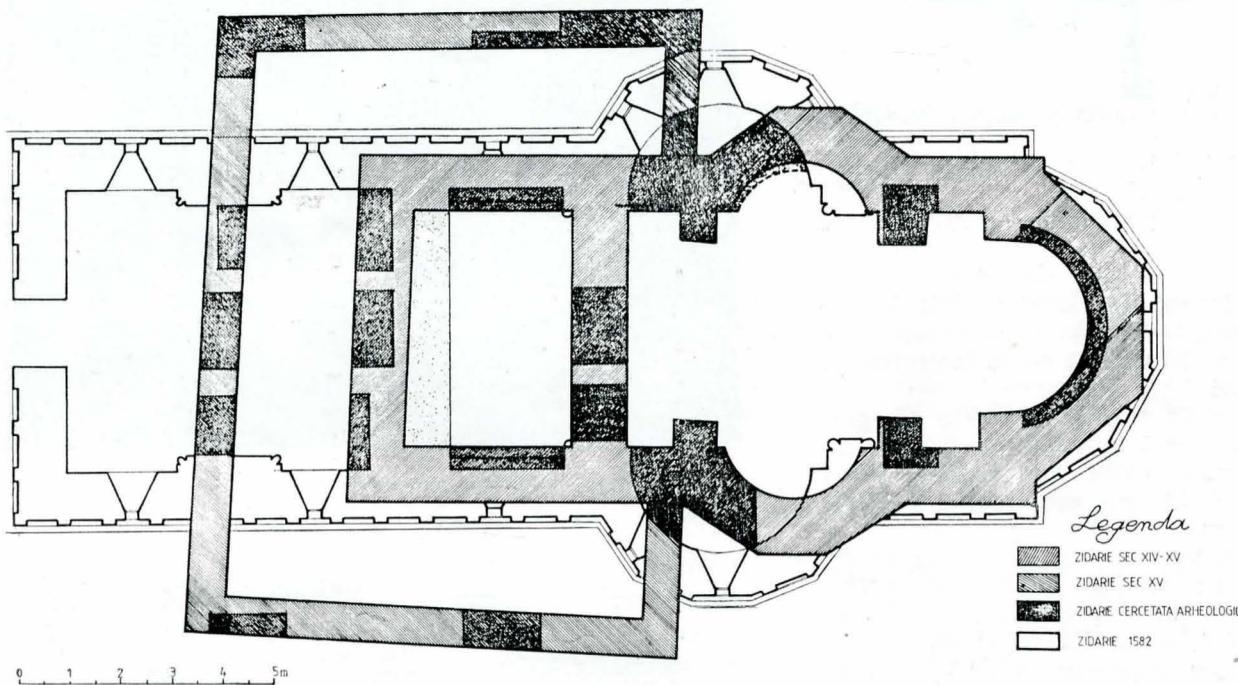

Fig. 29. Planul fundațiilor bisericii Tutana I. Reconstruire [Carmen Oprescu]

robustețea pilaștrilor (90 cm grosime, 59 cm lungime la vest și 49 cm la est) (fig. 27).

În secțiunea 3 am surprins colțurile dinspre est ale pilaștrilor dintre altar și naos, iar în caseta 4 s-a conturat arcul absidei altarului, peste care s-au construit temeliile de la 1582, retrase cu circa 50 cm spre est. În sfîrșit, secțiunile 6 și 7 și casetele 5 și 7 au permis completarea conturului pridvorului (fig. 28). Avînd la dispoziție toate aceste elemente, am putut reconstituui planul fundațiilor Tutana I (fig. 29). Talpa fundațiilor este la -1,50 m, -1,70 m la pridvor și la -0,85 m la restul bisericii.

Alegind o grosime medie de 1,00 m a zidăriei din elevație (raportat la grosimea fundațiilor și la dimensiunile celorlalte triconcuri de la cumpăna secolelor XIV—XV) și admînind că la trasarea zidurilor se puteau correcta miciile deviații ale sănturilor de fundare¹⁹, am procedat la reconstituirea primei biserici a mănăstirii Tutana (fig. 30).

¹⁹ Emil Lăzărescu, *Despre mănăstirea Cozia și varianta de triconcării îi aparține biserica ei*, în: „S.C.I.A.”, A.P., nr. 2, 1970, p. 189.

Tutana I era o construcție de plan triconic, cu lungimea de 15,50 m și lățimea, în axul absidelor, de 8,75 m (dimensiuni exterioare). Naosul are lățimea liberă (între fețele interioare ale pilaștrilor) de 3,60 m și lungimea de 5 m. Absidele laterale au săgeata scurtă: 1,00 m la o deschidere de 2,65 m. În flancurile absidelor sînt cîte două nișe (între picioarele arcurilor longitudinale) adînci de 0,60 m și late de 1,10 m la vest și circa 1,40 m la est, în altar. Lungimea altarului este de 3,50 m. Pronaosul măsoară 3,20 m pe laturile de nord și sud și 4,80 m pe laturile de vest și est. Pridvorul are lățimea liberă de 2,20 m.

Primele observații pe care ni le-a prilejuit această configurație a planului Tutanei I au fost asemănările frapante cu învecinata Cotmeană (fig. 31): dimensiunile aproape identice, săgeata scurtă a absidelor laterale, proporțiile între laturile pronaosului, absidele laterale cu trei laturi la exterior — la care se adaugă asemănarea, pînă la identitate, a discului ornamental găsit la Tutana

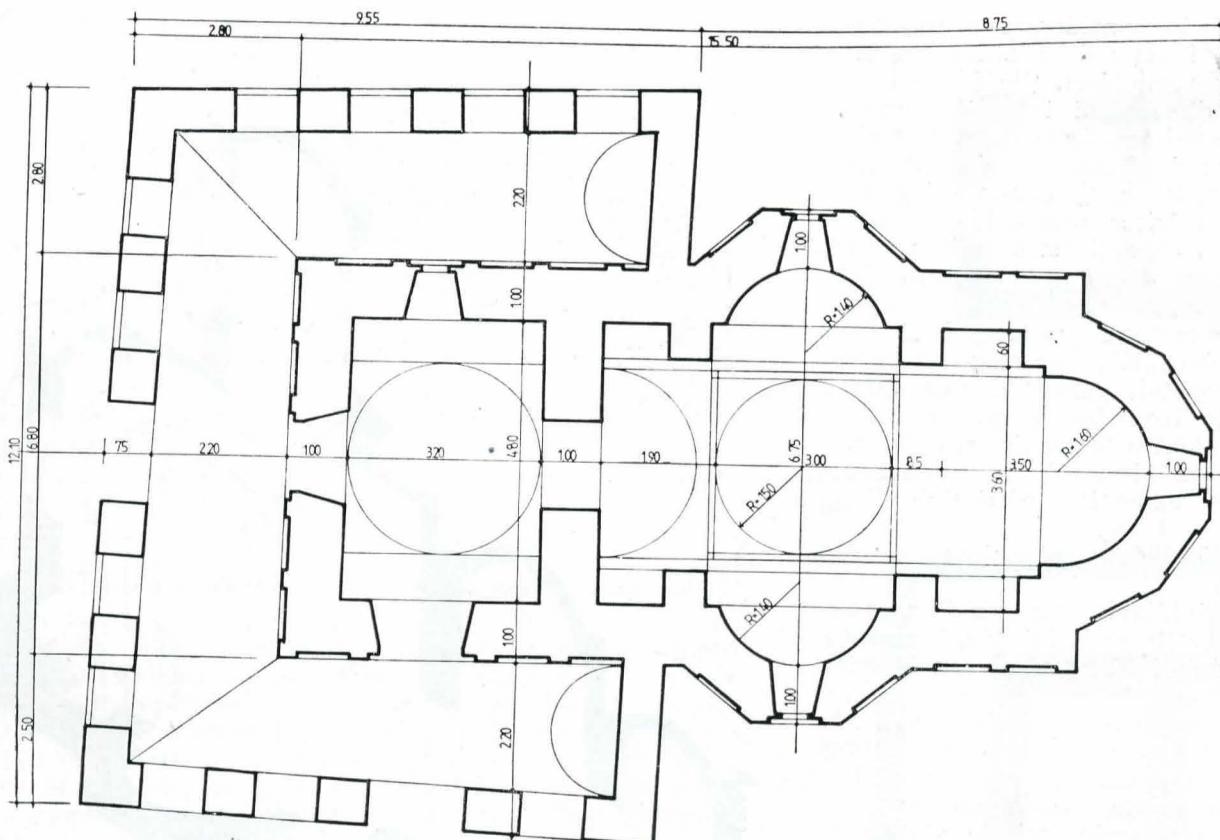
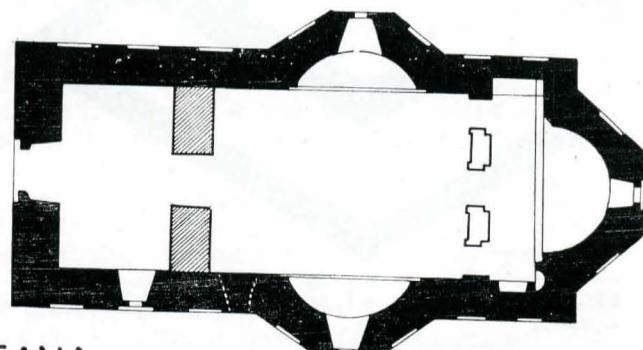
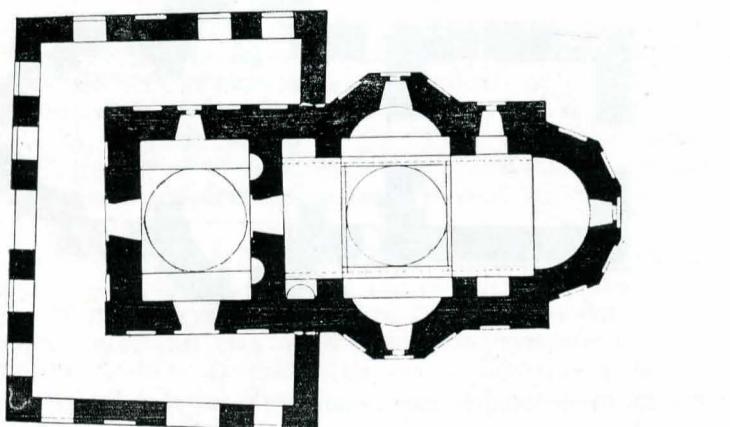

Fig. 30. Planul bisericii
Tutana I. Reconstituire
Carmen Oprescu.

COTMEANA

E. GRECEANU

TUTANA I

2 1 2 3 4 5m

Fig. 31. Planurile bisericilor: a) Cotmeana I, după Eugenia Greceanu; b) Tutana I

(fig. 19) cu discurile care au aceeași culoare de la Cotmeana²⁰.

Existența, la Tutana I, a temeliilor celor patru pilăstri din naos indică, însă, cu claritate tipul structural

²⁰ La Cotmeana am măsurat, pe primul arc de pe fațada de sud, discuri de aceeași culoare cu cel de la Tutana I cu diametrul de 9,2 cm, discuri galbene și brune D = 8,5 cm, discuri cu altă nuanță de verde cu D=10 cm.

al Coziei, diferit de cel de la Cotmeana²¹, fapt ce ne-a permis să încercăm reconstituirea sistemului de boltire în secțiunea longitudinală și să construim o secțiune axometrică (fig. 32). Turla naosului se sprijină, deci, pe patru arce care, la bază, în proiecție, conturează un dreptunghi dispus transversal față de axul bisericii, așa cum se întâmplă, de fapt, și la Cozia (fig. 33), Vișina, paraclisul Curții Domnești din Tîrgoviște²² (fig. 25) dar și la Vodița II.

Singura biserică dintre cele menționate care se mai păstrează în întregime este Cozia unde, însă, marile denivelări și neregularități ce apar pe toate suprafetele și muchiile din naos²³ nu permit nici o apreciere la adresa metodei prin care meșterii au reușit să facă trecerea de la dreptunghiul amintit la pătratul de sprijin de la baza turlei. Foarte probabil, nu a fost o metodă inginerească, de reconstituit cu teul și echerul, ci una conferită de lunga experiență a meșterilor constructori²⁴ care știau cum să obțină, sub calota turlei, un spațiu piramidal, unde însăși bolta naosului are deschiderea de pe planul de naștere mai mică decât distanța între picioarele pilăstrilor laterali²⁵. De altfel, această configurație a structurii naosului este în perfectă concordanță cu direcțiile de descărcare a greutății turlei centrale, greutate preluată, în planul zidurilor laterale, de cele două arce zise „sîrbești“²⁶ și pe direcție transversală, de înclinarea pilăstrilor către axul longitudinal.

²¹ Pentru definirea tipurilor structurale Cotmeana și Cozia, cu o prezentare a interpretărilor întâlnite în literatura de specialitate pentru triconc vezi: Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, *Din nou despre mănăstirea Cotmeana*, în: „R.M.M. — M.I.A.“, nr. 2, 1977, p. 47.

În ce ne privește, am fost nevoiți să ne referim uneori, pe parcursul lucrării, strict la tipul de plan, adică la secțiunea orizontală prin construcție, fără rapel la proiecțiile orizontale ale bolților — unele biserici păstrându-se doar ca vestigii arheologice sau ca ruine.

²² Observația aparține arh. Cristian Moisescu și a fost formulată în: *Marele Mircea Voievod*, Editura Academiei R.S.R., București, 1987, pag. 501.

²³ La cele vizibile se adaugă și cele ascunse semnalate de restauratorii picturii: Ion Neagoe, Gabriela Stoian, *op. cit.*

²⁴ Emil Lăzărescu, *op. cit.*, p. 184.

²⁵ Observația noastră, confirmată de cei trei ingineri care ne însoțeau cînd am revăzut monumentul, poate fi verificată prin fixarea unui fir cu plumb la nașterea unui arc din naos.

²⁶ Pentru descrierea, din punct de vedere arhitectural, a sistemului turlă — arce „sîrbești“ — abside laterale, la triconc de tip Cozia, vezi: Horia Teodoru, *Contribuții la studiul originii și evoluției planului triconc în Moldova*, în: „B.M.I.“, nr. 1., 1970, p. 31.

Dacă ar putea fi luată în considerare o încadrare cronologică a bisericilor în funcție de evoluția logică a tipului de plan corelată cu particularitățile fiecărei construcții (ctitor, destinație, dimensiuni teren de fundare etc.) atunci Tutana I ar trebui încadrată după Vodița II și Cotmeana, foarte aproape de Cozia și înainte de Brădet și Tîrgoviște. Considerăm a fi evoluția logică a acestui model de biserică, mărirea progresivă a spațiului interior, fără a complica execuția structurii propriu-zise, prin adâncirea absidelor și alungirea planului. Or, pronaosul Tutanei I este scurt, ca și la Vodița, Cotmeana, Siret, Prislop (Cozia se exceptează, pronaosul ei fiind destinat a fi necropolă voievodală), iar săgeata absidelor laterale este mică. Brădetul, paraclisul tîrgoviștean ca și biserică Sf. Vineri din Tîrgoviște au planul alungit și absidele laterale adânci. Pentru reconstituirea sistemului de boltire a naosului am ales, sub influența raționamentului expus mai sus, exemplele oferite de Cozia și Prislop²⁷ (fig. 34).

În privința sistemului de boltire, planul pronaosului lasă liberă orice alegere:

— boltă în leagăn longitudinală, care ar fi o continuare spațială firească a boltii naosului, după modelul Coziei, paraclisului domnesc din Tîrgoviște sau bisericii Hodoș-Bodrog²⁸;

— boltă în leagăn transversală, soluție cerută de planul pronaosului, bolta sprijinindu-se pe laturile lungi ale acestuia, cum este mai rațional din punct de vedere constructiv, după modelul Prislop sau Rîmetii²⁹;

— calotă pe două arce laterale, soluție viabilă în cazul în care elevația preluă forma ușor trapezoidală a traseului fundațiilor.

Am admis, de asemenea, ideea existenței unei intrări pe latura de sud a pronaosului, după exemplul Vodiței II, ținând seama de ruinele vechiului turn de intrare, amplasat în 1582 înspre colțul de sud-vest al incintei, poate după un model mai vechi de organizare a ansamblului de la Tutana. Demn de semnalat ni se pare și faptul că vechea intrare la mănăstire era orientată opus vetreriei satului, înspre apa Tutanei, spre păduri, pe direcția mănușirii Cotmeana (fig. 35).

*
* *

Referitor la pridvor, prima și cea mai simplă explicație a faptului că fundațiile lui nu se țes cu ale naosului ar fi construirea lor în etape diferite.

Existența pridvorului pe trei laturi la un lăcaș atât de mic³⁰ pare a fi justificată în primul rînd de funcția de spațiu funerar, apoi de aceea de protecție a intrării —

²⁷ Considerăm și noi că Prislopul poate fi încadrat arhitecturii sec. XIV. Cel de-al doilea sistem de boltire, pe care l-am fi putut lúa ca model, ar fi fost cel al Brădetului, la care pilăștrii din naos susțin cîte un arc-dubluu transversal.

²⁸ Pentru datare: V. Vătășianu, *Studii de artă veche românească și universală*, Editura Meridiane, București, 1987, p. 30. Pentru plan: Eugenia Greceanu, *Pătrunderea influențelor de tradiție bizantină în arhitectura bisericilor de zid din Transilvania*, în: „S.C.I.A.”, A.P., 2/1972, pag. 195.

²⁹ Eugenia Greceanu, *op. cit.*, pag. 20. Exemplul Rîmetului ar putea sugera chiar și un turn-clopotniță pe pronaos, deloc străin de modelele epocii.

³⁰ Avind posibilitatea de a compara toate planurile bisericilor comentate în text la aceeași scară (1/100), am constatat că cele mai mici dintre ele, între 15 și 16,20 m lungime, sint, în ordine. Cotmeana, Tutana I, Prislop, Siret.

PRISLOP
E GRECEANU

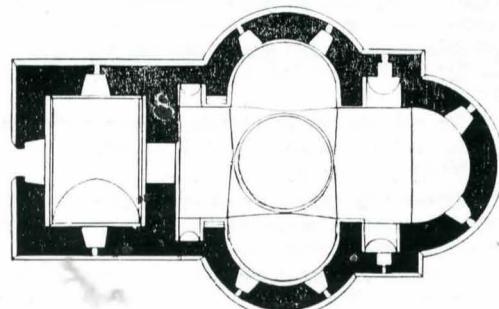

Fig. 34. Planurile bisericilor: a) Prislop, după Eugenia Greceanu; b) Siret, după Horia Teodoru.

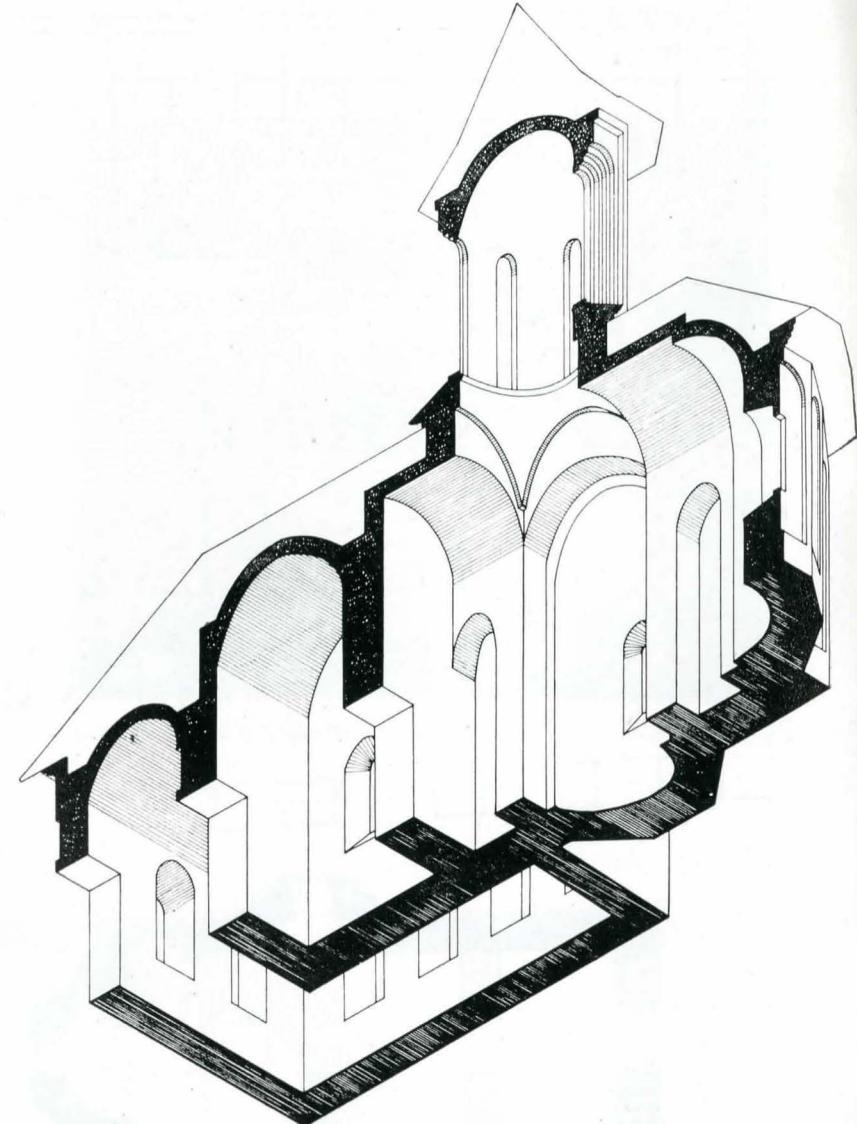

Fig. 32. Biserică Tutana I, secțiune axonomică. Reconstituire Carmen Oprescu.

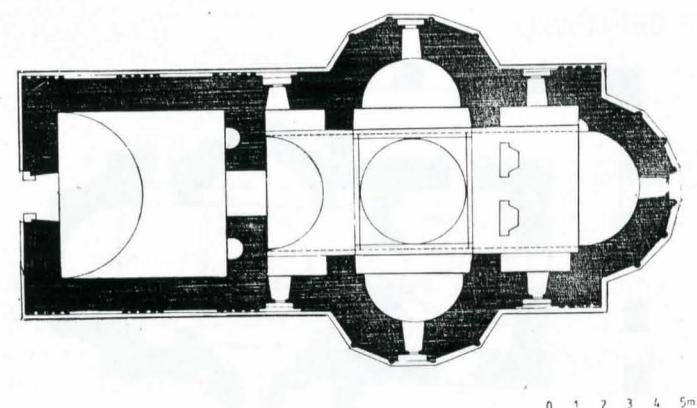
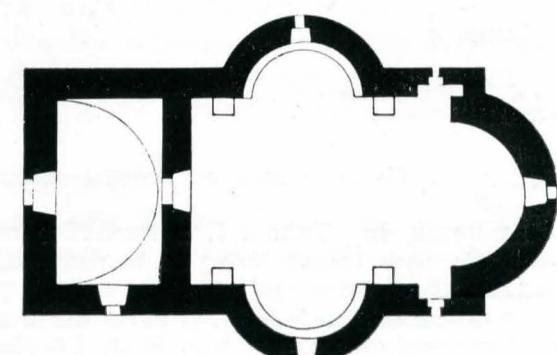

Fig. 33. Planul bisericii mari a mănăstirii Cozia, după Cristian Moisescu

SIRET
H.TEODORU

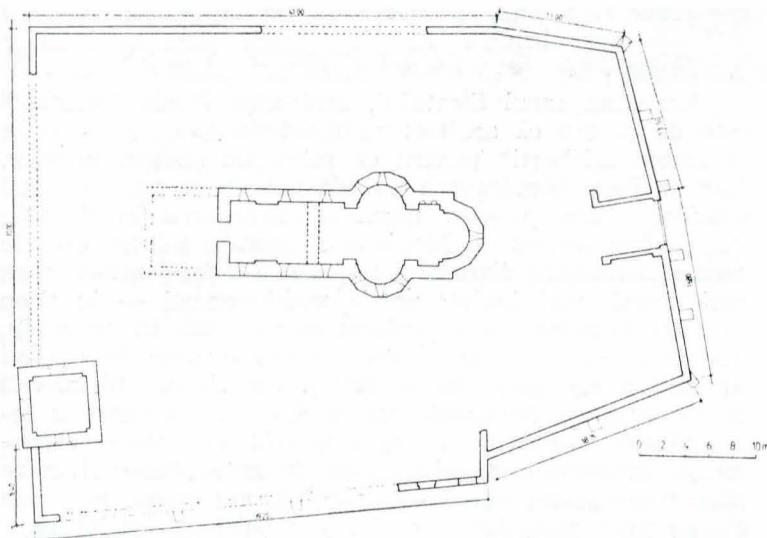

Fig. 35. Planul ansamblului mănăstirii Tutana, după N. Ghika-Budești

conform cu o tendință deja remarcată pentru sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea³¹, de multiplicare a spațiilor din vestul bisericilor. Din păcate, centura din cărămidă executată la 1838—1840 precum și înmormântările efectuate în biserică au distrus depunerile arheologice fapt care ne-a împiedicat să determinăm stratigrafic raportul dintre biserică Tutana I și pridvorul ei. Atât cît s-a putut cerceta, în casetele 3, 6, 7 s-au descoperit morminte. De asemenea, în timpul actualelor lucrări de consolidare au mai fost semnalate oseminte în toate șanțurile săpate în jurul bisericii. Dacă ar fi să interpretăm numai aceste observații ar însemna că pridvorul a fost adăugat, ca spațiu funerar, atunci cînd în biserică nu au mai fost acceptate alte morminte.

Înind însă seama de condițiile de teren (umiditatea crescută, instabilitatea straturilor pe verticală și pe orizontală) este posibil ca simțul tehnic și experiența meșterilor constructori să-i fi determinat a prevedea un „rost de tasare“ între două structuri care trebuiau să lucreze independent una de alta, în funcție de greutatea zidăriilor pe care ele o transmitteau la sol: între pridvor (zidărie foarte ușoară) și restul bisericii (structură grea, unitară, complexă, a cărei comportare era cunoscută și verificată de vreme îndelungată)³².

Pridvorul pe trei laturi a fost cunoscut și cercetat (din punctul de vedere al istoriei arhitecturii, nu arheologic) prima dată la Tismana³³ (fig. 36). Construit odată cu biserică, la comanda domnitorului Radu cel Mare, pridvorul Tismanei avea menirea de a adăposti sub acoperișul bisericii locul în care fusese înmormântat legendarul călugăr Nicodim.

Au fost apoi efectuate cercetările arheologice de la Vodița și Tîrgoviște, în urma căror Gh. I. Cantacuzino a descris pridvoarele de la Vodița II³⁴ (fig. 23), datat probabil la începutul sec. al XV-lea, contemporan sau, în orice caz, „foarte apropiat“ de restul bisericii, și de la biserică Stelea I din Tîrgoviște (fig. 36 b) construit și el odată cu biserică³⁵.

Același tip de pridvor mai apare la biserică din Băleni-IIfov³⁶, ca adăugire din 1626, la aproape un secol

³¹ Radu Greceanu, Eugenia Greceanu, *op. cit.*, pag. 45.

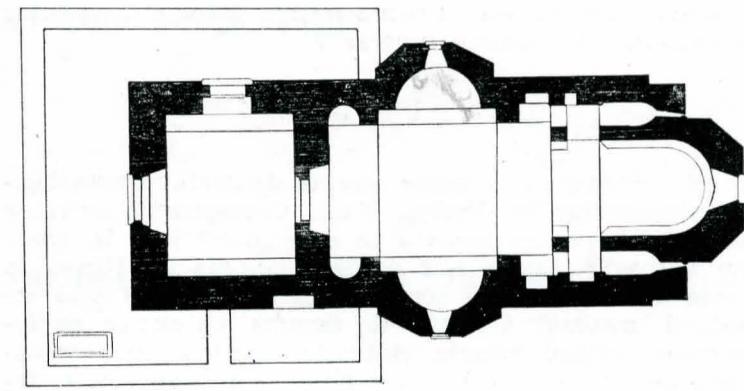
³² Această interpretare nă-a fost sugerată de arh. Eugenia Greceanu, care ne-a semnalat și alte exemple echivalente și căreia îi mulțumim, cu această ocazie, pentru toate sugestiile și observațiile formulate pe parcursul cercetărilor. Aceeași interpretare referitoare la „rostul de tasare“ formulaază și arh. Cristian Moisescu, *Tîrgoviște. Monumente istorice și de artă*, Editura Meridiane, București, 1979, pag. 127.

³³ Vezi supranota 18.

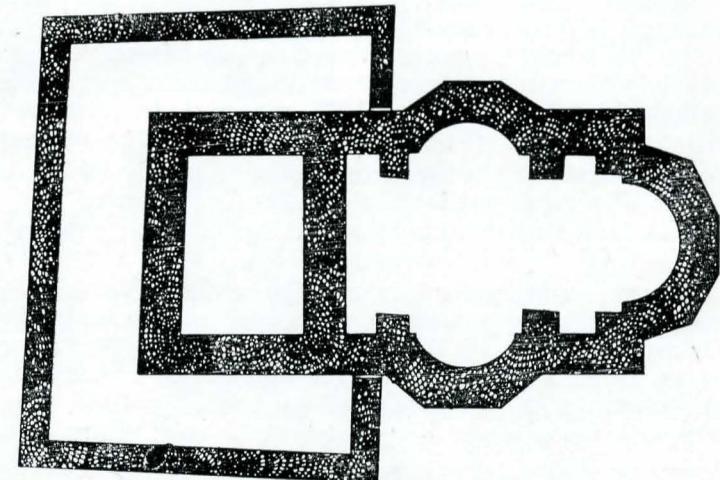
³⁴ Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale cronologiei fostei mănăstiri Vodița, în „Studii și cercetări de Istorie Veche“*, nr. 3, 1971, p. 469 și urm.

³⁵ Gh. I. Cantacuzino, *Vechea biserică Stelea din Tîrgoviște*, în: „R.M.M.—M.I.A.“, nr. 1/1974, p. 39—41.

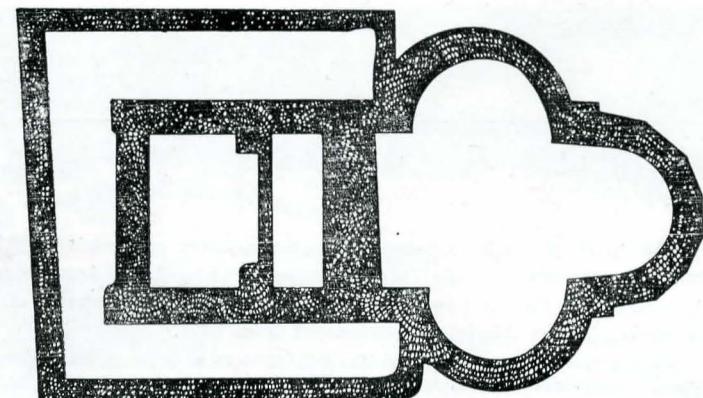
³⁶ Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei, București, 1978, p.291

TISMANA
RADA TEODORU

TUTANA I

TIRGOVISTE. STELEA I
GH.CANTACUZINO

0 1 2 3 4 5m

Fig. 36. Biserici cu pridvor pe trei laturi: a) Tismana, după Rada Teodoru; b) Stelea I, după Gh. I. Cantacuzino.

după construirea ei ca biserică de mănăstire, și la biserică din Stănești-Vîlcea, tot ca adăugire, dar cu forme aparte, străine modelelor în discuție acum. În toate cazurile, pridvorul apare ca o structură ușoară: la Tismana era deschis, la Stelea și Băleni era cu coloane.

Cu descoperirea Tutanei I răspîndirea acestui tip de pridvor începe să se contureze. Ea credem că este determinată mai degrabă de funcționalitatea lui (ca protecție a intrării și a unei zone funerare) și mai puțin de autoritatea unui model, fie el Vodița II sau Tismana. Mai credem că modelul pridvorului, în această formă simplă, lăsind loc foarte puțin (cca 2 m) între zidurile naosului și pereții exteriori, a fost elaborat în Țara Românească, foarte probabil după sugestia catolicanelor at-

honite și este înrudit cu supralărgirea pronaosului pentru suplimentarea spațiului funerar³⁷.

* * *

Nu credem că se poate accepta despărțirea paraclisului tîrgoviștean de Vodîța, Cozia, Cotmeana (biserici de secol XIV) pentru motivul că este „datat larg în epoca lui Mircea”³⁸. De ce s-ar despărții domnia lui Mircea în fapte apartinind unui secol și alte fapte apartinind secolului următor? O astfel de domnie, ca sistem de fenomene politice, sociale, culturale, artistice, este un capitol de istorie unitar, chiar dacă în el s-au înfipăt, arbitrar, anii de la cumpăna secolelor.

Pentru istoria arhitecturii acelei epoci, mai ales cînd sînt luate în discuție apariția și evoluția triconcoului pe teritoriile românești, considerăm că grupul de biserici cunoscut ca apartinind secolului al XIV-lea și începutului de secol XV nu trebuie fragmentat arbitrar, cu atît mai mult cu cît majoritatea construcțiilor au datarea încă discutabilă, iar elementele concrete pe care ele le oferă cercetării (plan, structură spațială, material de construcție, sistem decorativ, picturi etc.) prezintă înrudiri evidente.

Considerăm, pe baza configurației planurilor și informațiilor bibliografice, că Prislopul și Siretul pot fi încadrate între monumentele de la cumpăna veacurilor XIV—XV³⁹.

Forma semicirculară la exterior a absidelor lor laterale a fost interpretată ca un element ce le datează după Ostrovul vîlcean și Vadul țăușean al lui Stefan cel Mare. După părerea noastră, această formă a fost aleasă de constructori, ca și la Vad probabil, ca fiind foarte adekvată materialului de construcție folosit: piatra brută.

³⁷ Pentru ilustrarea acestei idei, sugerăm: dacă la planul bisericii din Bălteni-IIfov se înlocuiesc pereții pronaosului cu coloane și coloanele pridvorului cu zid plin se obține planul de tipul bisericii episcopale din Curtea de Argeș.

³⁸ „B.M.I.“, nr. 4, 1970; p. 43—46.

³⁹ V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 39 și urm.

De altfel și Vișina, acceptată a aparține secolului al XIV-lea, are absidele laterale semicirculare la exterior (vezi nota 38).

Analizînd cazul Siretelui, arhitectul Horia Teodoru⁴⁰ este de părere că arhitectura moldovenească a renunțat la arcele „sîrbești“ pentru că micșorau spațiul interior. Dar în Tara Românească nu era nevoie de un naos mai spațios? După părerea noastră, renunțarea în discuție s-a produs pentru că Moldova a găsit o soluție proprie pentru a micșora diametrul turlei și a face, astfel, mult mai zveltă, mai înaltă: arcele moldovenesti — în timp ce Tara Românească a preferat să păstreze, în principiu, vechile modele. Că problema era exact aceea de a oferi un sprijin mai sigur turlei, fără a apropia pereții laterali ai naosului, ne dovedește însuși Siretul: are distanță între pereții laterali ai naosului sensibil mai mare, raportată la proporțiile bisericii, față de restul bisericiilor de plan triconic din epocă — probabil renunțarea la arcele de sprijin a provocat și prăbușirea boltelor (fig. 34 b).

Cu descoperirea triconcoului de la Tutana I se continuă conturarea imaginii răspîndirii acestui tip de plan, pe teritoriile românești, la cumpăna veacurilor XIV—XV, răspîndire generată de un fenomen politic-spiritual complex care a constituit obiectul unui interesant studiu relativ recent⁴¹.

Considerăm că efectuarea cercetărilor arheologice la Tismana, Vișina, Siret, Hodoș-Bodrog și la bisericile atestate documentar în această epocă (Răsinari, Scorei, Dealu, Snagov, Govora, Rîncăciova etc.) ar fi deosebit de utilă cunoașterii începuturilor istoriei noastre statale⁴².

⁴⁰ Horia Teodoru, *op. cit.*, p. 30.

⁴¹ Daniel Barbu, *Pictura murală în Tara Românească în secolul al XIV-lea*, Editura Meridiane, București, 1986.

⁴² Înem să menționăm că anumite considerații de ordin tehnico-construcțiv sau de logică a structurilor și modelelor arhitecturale le-am formulat nu pentru a le prezenta drept criterii de clasificare sau datare a bisericilor la care ne-am referit, ci pentru a oferi cercetătorilor interesați de aceste aspecte ale istoriei arhitecturii observațiile noastre, prilejuite de cercetarea directă a temeliilor unei biserici practic necunoscute pînă în prezent, de bibliografia studiată și de compararea planurilor desenate de noi la o scară comună.

SUMMARY

The need of gathering complete documentary materials for the restoration of the church of the Tutana monastery (Băiculești, Argeș county), initiated in 1987 a new archeological research which was to offer new information on this telling monument from 1582.

The researches have attested the existence of a prior church, documentarily mentioned at the middle of the 15th century, but they have also brought about new pieces of information concerning the previous church, the present-day one and the consolidating methods used by the master-builders in the 19th century. The fragments from the foundation of the old church which were studied on this occasion permitted the recon-

struction of its plan, while the analogy of the plan with other similar monuments, contemporary with it, enabled the reconstituting of the elevation and the typological ranking of Tutana I, alongside the churches of the monasteries Vodîța, Cozia, Siret, Prislop, Brădet, among the buildings belonging to a period between the 14th and 15th centuries.

The archeological material which could be found in the tombs under research — though the tombs had been disturbed during the raising of Tutana II church — lies in: a golden ring dating as early as the 15th—16th century, an earthenware, enameled pot, dated in the second half of the 14th century, and ceramics fragments, buttons and pendants in the 15th—16th centuries.